

СТАТУС МІСЦЕВОГО НАСЕЛЕННЯ РАЙХСКОМІСАРІАТУ «УКРАЇНА»: ОСВІТЯНСЬКИЙ ЗРІЗ

У статті подано характеристику окупаційної політики в Райхскомісаріаті «Україна» у сфері освіти. Аналізуються нормативно-правові акти, що регулювали діяльність навчальних закладів початкової, середньої спеціальності та вищої ланок. На тлі реальних можливостей здобуття освіти місцевими мешканцями РКУ розкриваються чинники, що визначили його статус у системі відносин між окупаційною адміністрацією та українським соціумом.

Ключові слова: Райхскомісаріат «Україна», окупаційна адміністрація, освітня політика, нормативно-правові акти, соціальний статус, місцевий соціум.

Принципове ставлення політичної верхівки Третього Райху та інструменту виконання його волі — адміністрації Райхскомісаріату «Україна» (далі — РКУ) до питань освіти для місцевого населення захоплених гітлерівцями територій визначалося нацистською ідеологією, а також завданнями, що ставилися перед окупаційними органами. Відповідно до цього українці втрачали право на здобуття належної освіти, а відтак і можливості отримання повноцінного соціального статусу у майбутньому. Проте реальні потреби вносили свої корективи у плани німецької влади. Окупаційна адміністрація РКУ, реалізуючи завдання організації економічної експлуатації українського суспільства, потребувала кваліфікованих кадрів. Саме цей фактор і впливав на освітню політику окупантів.

У сучасній історіографії проблемам освітнього життя на окупованих теренах України присвячено низку праць. Їх авторами виступили В. Гінда¹, І. Гончаренко², О. Гончаренко³, В. Ленська⁴, О. Потильчак⁵ та В. Кучер⁶, І. Спудка⁷, Ф. Полянський⁸, М. Бистра⁹, С. Могильок¹⁰. Водночас, потребує більш точного й ґрунтовного визначення статус місцевого населення у вказаній сфері суспільного життя.

Відновлення роботи освітніх закладів для місцевого населення з приходом окупантів призвів до появи нових проблем, яких українська адміністрація поза втручанням німецьких управлінців розв'язати не могла.

Стосувалися вони не лише джерел фінансування та матеріально-технічних умов функціонування, а й навчальних програм, підручників та посібників, засобів унаочнення, професійних кадрів, формулювання нових мети та завдань навчально-виховного процесу. А від цього залежав і конкретний зміст навчання української молоді та дітей. Так, відділ освіти Полтавської міської управи, займаючись відновленням роботи шкіл, визнав, що при цьому необхідно розв'язати цілу низку завдань, а саме: змінити характер та зміст освіти та її завдання, навчальні плани шкіл різних типів, програми, підручники, підготувати шкільні приміщення та їх устаткування, організувати підготовку та перепідготовку педагогів¹¹.

Зазначимо, що спочатку освітні процеси проходили поза суворим контролем німецьких управлінців військової адміністрації, хоч у цілому вони ставилися досить лояльно до освітніх потреб українців. Їх міркування мали й цілком прагматичну в тих умовах домінанту. За допомогою цих заходів військові прагнули нейтралізувати радянське підпілля та партизанський рух, який розгортався на окупованій території. Але зі створенням РКУ і передачею відповідних територій у відання цивільної адміністрації ситуація змінилася. Ставлення керівництва центрального апарату РКУ, за винятком окремих генеральних комісарів, до освітніх потреб місцевого населення мало виразно негативний характер.

Якщо апарат Райхсміністерства східних окупованих територій обстоював необхідність кроків назустріч освітнім домаганням українців, то провідник лінії А. Гітлера в Україні Е. Кох повністю нейтралізував позитивні імпульси, які надходили від А. Розенберга. Всі конфлікти між цими німецькими керівниками закінчувалися одним і тим же — перемала позиція Е. Коха, який уперто проводив свою лінію. Та й він не зміг реалізувати її у повному обсязі. Ті принципові положення, що застосовувалися при створенні управлінської моделі на теренах РКУ, обумовили високий рівень самостійності регіональних та місцевих німецьких керівників. Подекуди траплялося так, що й сам Е. Кох не володів інформацією про освітні процеси, зокрема у професійних навчальних закладах різних рівнів у підпорядкованих йому генеральних округах, у повному обсязі.

Нормативна база, покликана регулювати порядок створення закладів освіти та забезпечення навчально-виховного процесу, почала надходити до РКУ від Райхсміністерства східних окупованих територій лише на початку 1942 р. Першими розпорядженнями райхсміністра А. Розенберга в Україні було введено обов'язкову семирічну освіту. Упродовж 4 років діти мали навчатися в народних школах і по тому ще роки отримували професійну освіту. Після цього найбільш підготовлені випускники мали право вступати до професійних закладів освіти середнього спеціального (різнопрофільних технікумів, медичних училищ) та вищого рівнів (галузевих інститутів)¹².

Незважаючи на те, що розпорядженням райхсміністра східних окупованих територій в Україні на початку 1942 р. припиняли свою роботу вищі навчальні заклади, виняток було зроблено для тих факультетів, які готували спеціалістів у галузях сільського господарства, природничих наук, медицини та ветеринарії¹³. Ці структурні підрозділи, інколи навіть на правах інститутів, слугували для того, аби колишні радянські старшокурсники могли завершити навчання. Цим самим вирішувалась проблема нестачі кваліфікованих кадрів у відповідних галузях господарства та медицини. Але нестабільність ситуації та відсутність належних умов для роботи цих закладів освіти ставала причиною їх закриття відразу ж після проведення випускних іспитів.

Восени 1941 р. майже увсі заклади освіти, які до війни готували педагогічні кадри, розпочали свою роботу. При педагогічних інститутах планувалося створювати учительські семінарії. В Умані місцева адміністрація планувала відкрити при педагогічному інституті учительські курси для викладачів історії, німецької та української мови¹⁴. Натомість Полтавський педагогічний інститут так і не розпочав роботи, хоч збереглися навчальні корпуси, кабінети та головне — бібліотека. Під час радянської евакуації її не встигли вивезти і вона залишилася у розпорядженні нової адміністрації вишу¹⁵. Київський учительський інститут мав поповнити роботу восени 1941 р.¹⁶ Оскільки джерела фінансування роботи цього закладу не були визначені, місцева влада ухвалила рішення про введення його до витратної частини міського бюджету¹⁷.

Негативне ставлення нацистів до гуманітарної освіти згодом призвело до закриття педагогічних вишів та учительських семінарій¹⁸. Офіційно, вони продовжували існувати, але жодного студента вже не мали. Як правило, до штатних розписів цих освітніх установ входили директор, бухгалтер, декілька охоронців та прибиральниць¹⁹.

Водночас серед української молоді виявлялося немало бажаючих отримати педагогічну освіту. Опоненти цієї тези можуть використати той факт, що молодь намагалася таким чином уникнути відправки на роботи до Німеччини. Але ми використовуємо дані за 1941 р., коли про примусове вивезення на роботи до Райху мова ще не заходила. Так, восени 1941 р. під керівництвом районної управи та за погодженням із командуванням військової комендатури, розташованої у місті, розпочалася організація Державного педагогічного інституту та Української національної учительської семінарії у Черкасах. Навчання розпочалося 27 жовтня 1941 р. В обох закладах освіти навчалася 1460 студентів²⁰. До війни в педагогічному інституті навчалася 876 осіб. У листопаді 1941 р. до приймальної комісії вишу кожного дня надходило 25–30 заяв абітурієнтів²¹.

Нормативні акти, ухвалені центральним апаратом РКУ, в основному повторювали установки Райхсміністерства східних окупованих територій. Та вже у жовтні 1942 р. розпорядженням райхскомісара, виданим без погодження зі своїм безпосереднім керівником, яким для нього був А. Розенберг, усі заклади освіти, окрім народних шкіл, припинили свою роботу²².

На цьому ґрунті між відомствами Е. Коха та А. Розенберга, якого підтримувала військова адміністрація, частина генеральних комісарів та окремі нацистські чиновники, стався конфлікт. Він тривав увесь 1943 р. Переможцем із конфлікту вийшов Е. Кох, адже сам А. Гітлер підтримував усі його ініціативи.

Але, ситуація в освітній сфері на теренах генеральних комісаріатів розвивалася й поза позицією Е. Коха. Окремі німецькі регіональні керівники та гебітскомісари на власний розсуд закривали або, навпаки, — відновлювали роботу вишів, технікумів, медичних училищ та особливо, короткотермінових фахових шкіл та курсів. Саме їм — регіональним та місцевим німецьким чиновникам, які мали бути активними провідниками нацистської ідеології на Сході, довелося відступати від її окремих постулатів і лояльніше ставитися до освітніх потреб українців, адже дефіцит кваліфікованих кадрів в усіх галузях господарства набув катастрофічного характеру. Саме цей фактор і призвів до того, що в деяких регіонів України, несистемно, хаотично й короткотерміново, але функціонували заклади професійної освіти. На окремих підприємствах, у навчальних майстернях та різноманітних вузькопрофільних професійних курсах здійснювалася підготовка робітничих кадрів.

Упродовж 1942–1943 рр. усі заклади освіти в організаційно-правовому плані були представлені: народними школами (початкова освіта), дворічними підготовчими школами (забезпечували неповну середню освіту та попередню професійну підготовку), а також трирічними середніми професійними школами, училищами та технікумами різних напрямків. Доволі часто при технікумах та інших середніх спеціальних закладах створювалися короткотермінові курси, на яких здійснювалася підготовка споріднених, але менш кваліфікованих категорій спеціалістів²³.

Вищу освіту репрезентувала низка галузевих інститутів (здебільшого — технічного та медичного профілів) та єдиний в Україні Дніпропетровський державний університет. Відкритий восени 1941 р. Київський університет практично так і не розпочав своєї роботи²⁴. А на базі колишніх радянських сільськогосподарських інститутів виникли вищі агрономічні школи, які готували спеціалістів із середньою спеціальною освітою²⁵. Таким чином, їх освітній статус був суттєво знижений. Те ж саме стосується й колишніх радянських технікумів, на базі яких було утворено сільськогосподарські школи²⁶.

Німецька окупаційна влада не лише декларувала, а й забезпечувала безкоштовну та загальнообов'язкову початкову освіту для дітей віком від 7 років. Не в усіх регіонах вдалося відкрити ці початкові школи, але там, де вони почали працювати, батьків зобов'язували забезпечити явку дітей. Ті ж, хто порушував ці приписи, підлягали покаранню у вигляді накладення грошового штрафу розміром 200 крб. або ув'язненню терміном на два тижні²⁷. Відповідальність за забезпечення відвідування дітьми шкіл покладалася як на їх керівників, так і на сільських старост²⁸.

Навчальні плани, на основі яких працювали народні школи, так і не отримали завершеного, уніфікованого в межах усього РКУ, характеру. Учні київських шкіл вивчали такі предмети: українська мова, арифметика, співи, фізкультуру, вітчизнознавство, ручна праця і шитво, рисування і малювання²⁹. А от учням полтавських народних шкіл пропонували освоювати Закон Божий, українську мову, каліграфію, арифметику, малювання, співи, фізкультуру³⁰. У Ровно навчальні плани передбачали вивчення української та німецької мови, арифметики, історії, географії природознавства, каліграфії, співів, малювання та фізкультури³¹.

В окремих районах РКУ до навчальних планів вводилися предмети, які в закладах освіти інших генеральних комісаріатів не зустрічали. Так, у школах Смілянського району, що на Черкащині, для учнів I–IV класів було введено навчальний предмет під красномовною назвою «Мораль». Відповідно до навчальної програми курс складався із наступних тем: «Сім'я», «Я», «Праця — радість життя», «У здоровому тілі — здоровий дух». Окремі теми цього навчального курсу мали відчутні елементи ідеологічного характеру. Так, при вивченні теми «Наша Батьківщина» необхідно було показати «Приклади героїчної боротьби людей доброї волі з брехнею, насильством, звироднілою жорстокістю юдо-більшовицької доктрини». При вивченні теми «Вільна праця на звільненій землі» вчителі мали провести бесіду: «Як господарювали за більшовиків, зруйнування сільського господарства, родинного життя, підневільна праця». До навчальної програми вводилася й двадцятигодинна тема «Визвольна німецька армія в боротьбі за звільнення України від більшовицької навали»³². А у Києві, в навчальні плани загальноосвітніх шкіл було введено предмет «Основи релігії»³³. Такий самий предмет вивчали й учениці київських класичних жіночих гімназій³⁴.

Восени 1941 р. високий рівень автономності при створенні навчальних планів та підручників виявляли службовці відділів освіти місцевих управ. Наприклад, відділ освіти Полтавської міської управи, не чекаючи вказівок з Києва, створив дві методичні комісії: одну — для складання української читанки, а другу — задачника для початкової школи. Так само розв'язувалася і проблема відсутності навчальних програм. Із кращих вчи-

телів міста формувалися предметні комісії, які й займалися цією справою. До неї залучалися й викладачі місцевого педагогічного інституту³⁵.

Ініціатива службовців Полтавської міської управи дала позитивні результати. Вже у грудні 1941 р. були підготовлені до друку підручники з німецької мови, український буквар, читанка для всіх чотирьох молодших класів, завершувалася робота зі складання збірника письмових вправ із граматики. У Києві восени 1941 р. зусиллями працівників місцевої управи замість видавництва «Радянська школа» стала діяти «Українська школа»³⁶.

Помітну активність самостійності службовці відділів освіти проявляли й при предметному наповненні змісту навчальних планів. Доволі часто вони, ще не маючи чітких установок, діяли на власний розсуд. Так, із навчальних планів шкіл Васильківського району, що на Київщині, було виведено російську мову, а натомість, введено нові предмети — основи релігії та історію України. Останній предмет рекомендували викладати на основі книг видатного українського історика М. Грушевського. Цікаво, що директор однієї із сільських шкіл отримав від керівника відділу освіти рукописний тест праці М. Грушевського, за якою і проводилося навчання³⁷.

Слабкою ланкою в організації навчання у народних школах стала відсутність методичної бази, а саме — підручників та посібників. Учням доводилося користуватися радянськими підручниками, викресливши перед цим зміст, який стосувався радянської влади, більшовицьких вождів тощо. Часто після такого «удосконалення» змісту підручників користуватися їх «скороченими» варіантами було просто неможливо. Один із директорів київської школи занотував у плані навчально-виховної роботи тему: «Як відсутність підручників впливає на засвоєння матеріалу уроку»³⁸. Тому в окремих районах знову ж таки з ініціативи місцевої влади, було організовано випуск газети «Школярик», у якій містилися тексти з історії України, вірші тощо. Учні отримували ці журнали і користувалися ними як у школі під час занять, так і вдома при виконанні домашніх завдань³⁹.

Однією із особливостей організації роботи народних шкіл стало їх закриття у зимовий період та початок навчання у теплу пору року. І не лише нестача палива та пристосованих приміщень були тому причиною. Зазвичай, школа розглядалася як зручний засіб економічної експлуатації дітей. За доводами місцевих управлінців, діти могли вивчати рослинний і тваринний світ за допомогою навчальних екскурсій, збираючи при цьому лікарські рослини, ягоди та фрукти. Чимало неповнолітніх учнів народних шкіл, разом із вчителями, залучалися до збору врожаю тощо. Наслідком такого підходу до організації освіти дітей ставало те, що частину навчального матеріалу не було опрацьовано⁴⁰.

Контингент професійних шкіл, технікумів, медичних шкіл та вишів формувався здебільшого за рахунок місцевих абітурієнтів. Для цього адміністрація закладів освіти через оголошення, розміщені у місцевій пресі, ознайомлювала їх із правилами прийому, термінами подачі документів. Як правило, при вступі до технікумів та вишів, у залежності від їх профілю, абітурієнти складали вступні іспити. Якщо ж вступники мали вищий порівняно зі встановленими вимогами рівень освіти, іспитів вони не складали⁴¹.

Досить часто адміністрація навчальних закладів не організувала вступних іспитів. Від осіб, які бажали навчатися, вимагали тільки документи про освіту, автобіографію та медичну довідку⁴². Очевидно, відсутність вступних іспитів пояснюється невисоким рівнем знань, які виявляли абітурієнти. Особливо низький рівень знань абітурієнтів виявлявся під час складання іспитів із математики, фізики та хімії⁴³. Це й не дивно, адже частина молоді певний час вже не навчалася. Чимало вступників взагалі закінчили школу за кілька років до війни. Вступ же до навчальних закладів в період окупації пояснюється тим, що частина молодих людей не могли цього зробити за радянських часів, а тому користувалася тими можливостями, які для них відкривалися за «нового порядку». Здебільшого, це були діти репресованих, розкуркулених та тих людей, які мали конфлікти з радянською владою.

Відчуваючи нестачу кваліфікованих кадрів, місцевими адміністраціями РКУ було використано такий засіб, як завершення підготовки студентів старших курсів ще радянських закладів освіти. Чимало їх було поновлено у складі студентів у разі, якщо їх навчальний заклад відновлював свою роботу. Отримали вони також і можливість поновлення у складі студентів інших навчальних закладів, навіть якщо профіль підготовки не відповідав їх попередньому фаху.

У випадку поновлення у складі студентів старшокурсників колишніх радянських вишів чи технікумів, усі вони зобов'язувалися складати академічну різницю у предметах. У документах приймальних комісій виявлено досить значну кількість заяв від осіб, які перед цим навчалися в інших навчальних закладах. Так, до приймальної комісії Учительської семінарії при Черкаському педагогічному інституті у жовтня 1941 р. подали документи колишні студенти ветеринарного технікуму, фельдшерської та медичної шкіл. У результаті на III курс семінарії було зараховано 18 колишніх учнів ветеринарного технікуму⁴⁴.

Як правило, вступники зобов'язувалися подавати й характеристику, видану місцевою владою. Подекуди до складання цих характеристик залучалися й службовці органів місцевої поліції⁴⁵. У них фіксувалося ставлення вступника до нового режиму, факт відсутності членства у

комсомольській організації, можливий конфлікт родичів молодого людини чи й її самої з радянською владою⁴⁶.

Навчальні плани, за якими здійснювалася підготовка майбутніх фахівців у закладах освіти всіх рівнів, передбачали мінімізацію погодинного навантаження для вивчення курсів та дисциплін загальноосвітнього характеру⁴⁷. А такі предмети, як історія України, взагалі виключалися з цього переліку. Але реальна ситуація була далекою від побажань німецьких управлінців. Незважаючи на їх протидію, ці предмети таки потрапляли до навчальних планів технікумів та училищ. Пояснюється цей факт не лише автономними діями службовців органів місцевого управління, які затверджували складені викладачами навчальні плани⁴⁸, а й тим незаперечним фактом, що підготувати повноцінного вузькопрофільного спеціаліста поза вивченням ним загальноосвітніх предметів практично неможливо. А от вивчення учнями та студентами історії України було прямим порушенням вказівок і директив німецьких адміністраторів. У окремих навчальних закладах, зокрема, медичного профілю, майбутні спеціалісти складали ще й випускні іспити з української мови⁴⁹.

За навчання у технікумах, вишах та подібних їм за статусом закладах професійної освіти, доводилося сплачувати певні кошти. Незважаючи на гострий дефіцит кваліфікованих кадрів, не існувало жодного навчального закладу подібного типу, в якому учні навчалися б на безкоштовній основі. У більшості з них плата становила 300 крб. за рік навчання⁵⁰. Часто адміністрація закладу освіти вимагала внесення плати за навчання наперед за весь рік. Лише подекуди, студенти та учні вносили плату за навчання помісячно. У деяких регіонах, наприклад, на Рівненщині, один місяць підготовки медичної сестри коштував 40 крб., а фармацевта — 100 крб.⁵¹.

Плата за навчання становила важливу, та усе ж не основну витратну частину підготовки спеціалістів. Відповідну частину коштів дотувала місцева управа. Фінансові дотації надавалися й господарськими установами, у підпорядкуванні яких перебували заклади професійної освіти⁵².

Водночас, адміністрація закладів професійної освіти могла й звільнити частину студентів від плати за навчання або ще й призначити стипендію чи разову матеріальну допомогу. Умовами цього були як незадовільне матеріальне становище⁵³, так і відмінні показники у результатах навчання студентів⁵⁴. Але ці випадки були скоріше винятком із правил, аніж поширеним явищем.

Отже, система освіти для місцевого населення РКУ була представлена народними школами, учні яких отримували початкову освіту. Ланку освіти, які здійснювали професійну підготовку, репрезентували різноманітні короткотермінові курси. Зазвичай їх слухачі отримували робіт-

ничу кваліфікацію. Функціонували й середні спеціальні та вищі навчальні заклади, які здебільшого утворювалися на базі колишніх аналогічних радянських закладів освіти.

Та загалом прагматичні цілі окупаційної політики закріплювали за автохтонним населенням РКУ статус нехай навіть кваліфікованої, та все ж обслуги нових «господарів».

¹ Гінда В. Культура, освіта і спорт під час окупації / В. Гінда // Україна в Другій світовій війні: погляд з ХІ століття. Історичні нариси. У двох книгах. Книга перша. К., 2010. — С. 697–732; Його ж. Відкриття шкіл та організація навчально-виховного процесу в генеральному окрузі «Житомир» (1941–1944 рр.) / В. Гінда // Сторінки воєнної історії України: 36. наук. статей / НАН України. Ін-т історії України. — К., 2007. — Вип. 11. — С. 98–106.

² Гончаренко І. Підготовка спеціалістів із середньою медичною освітою на теренах Райхскомісаріату «Україна» (1941–1944 рр.) / І. Гончаренко // Мандрівець. — 2012. — № 2. — С. 34–42.

³ Гончаренко О. Сільська школа періоду нацистської окупації: до питання про основні проблеми функціонування початкової освіти в Райхскомісаріаті «Україна» (1941–1944 рр.) / О. Гончаренко // Історія української науки на межі тисячоліть: 36. наук. праць / Відп. редактор О.Я. Пилипчук. — К., 2007. — Вип. 32. — С. 49–64; Його ж. Вища професійна освіта в Райхскомісаріаті «Україна»: плани окупаційної адміністрації та реалії «нового порядку» / О. Гончаренко // Технологічна освіта: досвід, перспективи, проблеми. Вип. 1. — Переяслав-Хмельницький, 2009. — С. 184–193.

⁴ Ленська В. Фашистська шкільна політика на окупованій території України / В. Ленська // Український історичний журнал. — 1990. — № 10. — С. 81–86.

⁵ Потильчак О. Нацистська політика у сфері підготовки спеціалістів із середньою та вищою спеціальною освітою в Україні (1942–1944 рр.) / О. Потильчак // Архіви окупації. 1941–1944 / Держ. ком. Архівів України; Упоряд. Н. Маковська. — К., 2006. — 872 с.: іл. — (Більше не таємно; Том 1).

⁶ Кучер В.І., Потильчак О.В. Україна 1941–1944: трагедія народу за фасадом Священної війни: Монографія / Кучер Володимир Іванович, Потильчак Олександр Валентинович. — К.; Біла Церква, 2011. — 368 с.

⁷ Спудка Ірина Миколаївна. Німецька окупаційна політика у соціокультурній сфері в рейхскомісаріаті «Україна» (1941–1944 рр.): Дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Запорізький національний технічний ун-т. — Запоріжжя, 2007. — 229 арк.

⁸ Полянський Ф. Українське шкільництво в умовах німецького окупаційного режиму на території Тернопільщини (1941–1944 рр.) Ф. Полянський // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету, 2010, вип. ХХІХ. — С. 202–205.

⁹ Бистра М. Вища освіта на території Східної України в реаліях нацистського «нового порядку» (на матеріалах Ворошиловградської, Сталінської та Харківської областей) / М. Бистра // Вісник Черкаського університету. Серія: історичні науки. — Випуск 202. — Частина II. — Черкаси, 2011. — С. 78–84.

¹⁰ Могилюк С. Дошкільна освіта генерального округу «Дніпропетровськ»: основне призначення та умови існування дошкільних установ у 1941–1943 рр. / С. Могилюк // Мандрівець. — № 2. — 2011. — С. 39–41.

- ¹¹ Голос Полтавщини. — 1941. — 2 листопада.
- ¹² *Єржабкова Бланка*. Шкільна справа та шкільна політика в рейхскомісаріаті «Україна» (1941–1944) у світлі німецьких документів / Переклад з німецької мови. — К., 2008. — 272 с. (іл.).
- ¹³ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (*далі* — ЦДАВО України). — Ф. КМФ-8, оп. 1, спр. 180, арк. 173.
- ¹⁴ Уманський голос. — 1941. — 11 вересня.
- ¹⁵ Голос Полтавщини. — 1941. — 16 листопада.
- ¹⁶ Державний архів Київської області (*далі* — ДАКО). — Ф. Р-2356, оп. 6, спр. 2, арк. 74.
- ¹⁷ ДАКО. — Ф. Р-2412, оп. 1, спр. 4, арк. 75.
- ¹⁸ Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку. Київська область / ред. рада вид.: В.Г. Кремень (гол.) [та ін.]; редкол. тому: В.П. Коцур (гол.) [та ін.]; НАПН України; Асоціація ректорів пед. ун-тів Європи; Ін-т вищої освіти. — К., 2013. — С. 142, 151.
- ¹⁹ Державний архів Полтавської області (*далі* — ДАПО) — Ф. Р-2318, оп. 1, спр. 1, арк. 1; ДАКО. — Ф. Р-2356, оп. 6, спр. 294, арк. 3.
- ²⁰ Державний архів Черкаської області (*далі* — ДАЧО). — Ф. Р-36, оп. 1, спр. 1, арк. 8.
- ²¹ ДАЧО. — Спр. 2, арк. 4, 8.
- ²² *Єржабкова Бланка*. Назв. праця. — С. 84.
- ²³ Державний архів Вінницької області (*далі* — ДАВО). — Ф. Р-1325, оп. 1, спр. 8, арк. 44–46.
- ²⁴ ДАКО. — Ф. Р-2356, оп. 6, спр. 295, арк. 44.
- ²⁵ *Гончаренко О.* Сільськогосподарська освіта в Райхскомісаріаті «Україна»: до питання про відновлення діяльності навчальних закладів та спроби підготовки кваліфікованих фахівців (1941–1944 рр.) / О. Гончаренко // Український селянин: 36. наук. праць / За ред. А.Г. Морозова. — Черкаси: Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького, 2008. — Вип. 11. — С. 156.
- ²⁶ ДАПО. — Ф. Р-2644, оп. 1, спр. 2, арк. 199, 203; Там само. — Спр. 1, арк. 1.
- ²⁷ Голос Волині. — 1942. — 7 жовтня.
- ²⁸ ДАПО. — Ф. Р-2575, оп. 1, спр. 13, арк. 3.
- ²⁹ ДАКО. — Ф. Р-2356, оп. 6, спр. 63, арк. 5.
- ³⁰ *Голиш Г.М.* У вирі війни. Становище неповнолітніх громадян України в 1941–1945 рр.: Монографія / Г.М. Голиш. — Черкаси, 2005. — 245 с.
- ³¹ Державний архів Рівненської області (*далі* — ДАРО). — Ф. Р-33, оп. 2, спр. 21, арк. 16.
- ³² ДАЧО. — Ф. Р-57, оп. 1, спр. 3, арк. 12.
- ³³ Галузевий державний архів Служби безпеки України (*далі* — ГДА СБ України). — Ф. 6, спр. 42841-ФП, арк. 10.
- ³⁴ ДАКО. — Ф. Р-2356, оп. 6, спр. 63, арк. 30.
- ³⁵ Голос Полтавщини. — 1941. — 15 листопада.
- ³⁶ ДАЧО. — Ф. Р-57, оп. 1, спр. 3, арк. 95.
- ³⁷ ГДА СБ України. — Ф. 6, спр. 42841-ФП, арк. 16.
- ³⁸ ДАКО. — Ф. Р-2356, оп. 6, спр. 85, арк. 23.
- ³⁹ ГДА СБ України. — Ф. 6, спр. 42841-ФП, арк. 21.
- ⁴⁰ ДАРО. — Ф. Р-33, оп. 2, спр. 17, арк. 26.
- ⁴¹ ДАВО. — Ф. Р-1312, оп. 1, спр. 1408, арк. 117.
- ⁴² Життя Зікьківщини. — 1942. — 18 січня.

⁴³ Гончаренко О. Соціальні аспекти вищої освіти в рейхскомісаріаті «Україна»: до питання про результати «вступних кампаній» 1941–1943 рр. та характеристики особистостей вступників / О. Гончаренко // Вісник Східноукраїнського Національного Університету імені Володимира Даля. — № 11 (129). — 2008. — С. 65.

⁴⁴ ДАЧО. — Ф. Р-36, оп. 1, спр. 4, арк. 3, 4, 5, 6, 10.

⁴⁵ ДАКО. — Ф. Р-2047, оп. 1, спр. 3, арк. 366.

⁴⁶ Уманський голос. — 1941. — 16 жовтня; ДАКО. — Ф. Р-2047, оп. 1, спр. 2, арк. 210.

⁴⁷ Державний архів Запорізької області. — Ф. Р-1433, оп. 3, спр. 1, арк. 10, 11.

⁴⁸ ДАВО. — Ф. Р-1312, оп. 1, спр. 138, арк. 5.

⁴⁹ ДАПО. — Ф. Р-3078, оп. 1, спр. 1, арк. 21, 22.

⁵⁰ Вісті Лохвиччини. — 1942. — 29 грудня; ДАПО. — Ф. Р-3078, оп. 1, спр. 1, арк. 70; ДАКО. — Ф. Р-2412, оп. 2, спр. 5, арк. 16; ДАРО. — Ф. Р-33, оп. 2, спр. 1, арк. 22.

⁵¹ ДАРО. — Ф. Р-74, оп. 1, спр. 2, арк. 37.

⁵² ДАВО. — Ф. Р-1312, оп. 1, спр. 1408, арк. 60, 62, 63, 91.

⁵³ ДАРО. — Ф. Р-74, оп. 1, спр. 2, арк. 2.

⁵⁴ ДАПО. — Ф. Р-3078, оп. 1, спр. 1, арк. 5.

В статтє дається характеристика окупационной политики в Рейхскомиссариате «Украина» в сфере образования. Анализируются нормативно-правовые акты, регулировавшие деятельность учебных заведений начального, среднего специального и высшего звеньев. На фоне реальных возможностей получения образования местными жителями РКУ раскрываются факторы, определявшие его статус в системе отношений между окупационной администрацией и украинским социумом.

Ключевые слова: Рейхскомиссариат «Украина», окупационная администрация, образовательная политика, нормативно-правовые акты, социальный статус, местный социум.

The article describes the occupation policy in Reichskommissariat of «Ukraine» in education. This analyzes acts of regulations the activities of educational institutions of primary, secondary and higher units. On the background of real educational opportunities locals RKU revealed factors that determine its status in the system of relations between the occupation authorities and Ukrainian society.

Keywords: Reichskommissariat of «Ukraine», occupation administration, educational policy, regulations, social status, the local society.